

УДК:
271.22(497.11)-7"1920"

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=37
Бр. 3 / 2013.
стр. 111-128.

Драган Новаковић
Београд

УСПОСТАВЉАЊЕ ОРГАНИЗАЦИОНОГ ЈЕДИНСТВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ 1920. ГОДИНЕ

Сажетак

Представљен је сложени процес успостављања организационог јединства Српске православне цркве после уједињења и обнове Патријаршије. Правилно процењујући да Црква сопственим снагама не може благовремено да формира централна тела и тако на канонски начин отклони раније успостављене разлике између покрајинских цркава, државни органи су кроз две уредбе централизовали управну и судску власт у Патријаршији и утврдили састав и надлежности Светог архијерејског сабора и Синода. Ефикасност државних органа проистекла је и из наговештених уставних решења, према којима би признатим верама, на основу раније усвојених и издатих документа, била гарантована равноправност. Неспремност народа у појединим деловима државе да се лиши аутономних права стечених под страном влашћу, успешно је неутралисана позивањем на више циљеве и усаглашеном акцијом државних и црквених органа. Користећи исказивану кооперативност епископата опредељеног да не прихвати промене из којих је произлазило губљење државног статуса Цркве, држава је постепено успостављала контролу над различитим сегментима црквеног живота. Државни контролни механизми често су били на граници кршења канонског поретка, али ту оцену треба посматрати у контексту чињенице да је Црква успешно превладала тешкоће, успоставила организацију и формирала органе способне да је предво-

де као целину и преузму одговорност за вршење мисије и деловање у новим условима.

Кључне речи: Српска православна црква, уредбе, држава, успостављање јединства, Сабор, Синод.

Проглашењем Краљевине СХС и дефинисањем граница кроз више међународних уговора, свих шест покрајинских цркава, које су окупљале српски народ, нашле су се у територијалном оквиру нове државе. На иницијативу Краљевске Владе 18. децембра 1918. године сазвана је Прва конференција свих епископа обласних цркава у Сремским Карловцима и том приликом прихваћен је став митрополита из Босне и Херцеговине, који су 1. децембра 1918. године одлучили о сједињавању тамошњих епархија са Београдском митрополијом и примљена одлука Светог архијерејског синода Карловачке митрополије од 16. децембра 1918. године о уједињењу и поновном успостављању Српске патријаршије. Доношењем позитивне одлуке Светог архијерејског сабора Цркве у Србији 27. фебруара 1919. године о уједињењу и давањем сагласности Цркве у Црној Гори на одлуке из Сремских Карловаца, стекли су се услови и заказана Друга конференција епископа покрајинских цркава у Београду 24. маја 1919. године. Утврдивши једногласну вољу свих цркава, конференција је 26. маја донела одлуку о духовном, моралном и административном јединству Цркве у свим српским областима.

Мешовита црквено-државна делегација отпочела је преговоре са буковинским митрополитом ради отпуста далматинско-истарске и боко-которске митрополије и Васељенском патријаршијом за укључивање митрополија у Босни и Херцеговини, Македонији и на Косову и Метохији у састав уједињене Српске православне цркве. После успешно завршених разговора добијен је отпусни лист за приморске епархије, што је омогућило Светом архијерејском синоду Карловачке митрополије да 20. децембра 1919. године донесе одлуку о канонском пријему у свој састав. Краљевска влада водила је преговоре са Васељенском патријаршијом из којих је произашла одлука Светог архијерејског синода од 19. марта 1920. године о признавању Свете Аутокефалне Уједињене православне Српске Цркве.

Успешно обавивши све планиране послове, поново сазвана конференција прогласила се Светим архијерејским сабором, који је 30. августа 1920. године у Сремским Карловцима донео Одлу-

ка о подизању Аутокефалне уједињене православне Српске цркве на ступањ Патријаршије. Свечаном чину присуствовали су регент Александар, председник Владе, председник Народне скупштине и друге високе званице. Током свечаности министар вера прочитао је указ краља Петра I којим је потврђена одлука Светог архијерејског сабора о успостављању Патријаршије и одређена титула врховном поглавару „Српски патријарх Православне Цркве у Краљевини СХС“.

Сматрајући да постојећи канони то омогућавају, Свети архијерејски сабор изабрао је 15. септембра 1920. године митрополита Србије Димитрија Павловића за првог патријарха уједињене Цркве. Одбијајући да прихвати такав начин избора, Влада је 23. октобра 1920. године издала и озаконила Уредбу о избору Првог српског Патријарха Успостављене Патријаршије, према којој су у Изборни сабор укључени цивили из свих делова друштвеног живота. Уважавајући однос снага и мотивисан жељом да се што пре заврши успостављање организације и конституисање свих тела и органа, Свети архијерејски сабор је прихватио понуђена решења. Изборни сабор је потврдио кандидата раније изабраног од Светог архијерејског сабора, чиме се изашло у сусрет Цркви и отклоњени могући неспоразуми и евентуални прекид већ успостављених добрих односа између државних и црквених органа.

УРЕДБА О ЦЕНТРАЛИЗАЦИЈИ УПРАВНЕ И СУДСКЕ ВЛАСТИ У СРПСКОЈ ПАТРИЈАРШИЈИ

Уредбом о устројству Министарства вера, Привременом уредбом о Српској патријаршији и Уредбом о избору првог српског патријарха успостављене Патријаршије, које су донете од 31. јула 1919. до 23. октобра 1920. године, започели су сложени процеси организационог обједињавања покрајинских цркава ради стварања функционалних централних тела способних да у духу канона управљају Црквом као целином. Настављајући са започетом политиком, 13. децембра 1920. године донета је Уредба о централизацији управне и судске власти у Српској патријаршији. Одређене измене вршене су непосредно пред ступање на снагу Видовданског устава 12. јуна 1921. године. Текст започиње неком врстом преамбуле у којој регент Александар „као врховни заштитник свих вера у Краљевини Нашој и као веран син Српске Православне Цркве“ понавља основне чињенице о поступку уједињења и уздизања

у ранг Патријаршије, наводи све до тада издате указе и саопштава да је Уредба донета на предлог министра вера, по саслушању Министарског савета и у споразуму са Светим архијерејским сабором. Уредба ће имати привремени карактер до доношења законодавства којим ће се уредити укупан положај Српске православне цркве у Краљевини.

Законодавац на почетку одређује сједињење свих врховних црквених, управних и судских, као и средишњих аутономних власти раније одељених црквених подручја у врховне, управне и судске власти Српске Патријаршије. Утврђени делокруг рада митрополита Србије, прописан чланом 22. Закона о црквеним властима, митрополита карловачког одређеног актом о Синодском устројству из 1911. године и митрополита Црне Горе изложеног у Уставу Св. Синода од 1903. године, преноси се на патријарха Српске цркве у Краљевини СХС.¹⁾ Епископи у Србији и јужним крајевима имаће канонски однос према патријарху, Светом архијерејском сабору и Сталном Архијерејском синоду Српске патријаршије на исти начин као према митрополиту Србије и Архијерејском сабору, односно у складу са одредбама Закона о црквеним властима.²⁾ Када су у питању архијереји карловачке и црногорске митрополије, епископи Босне и Херцеговине и владике приморских епархија, њихов канонски однос према патријарху, Сабору и Синоду потпуно је идентичан оном предвиђеном за великодостојнике Цркве у Србији. Надлежност Архијерејског сабора Цркве у Србији утврђена у члановима 19. и 77. Закона о црквеним властима преноси се на Архијерејски сабор и Синод. Делокруг рада Светог архијерејског синода Карловачке митрополије дефинисан Синодским устројством од 1911. године и Светог Синода Цркве у Црној Гори изложен у

1) Видети, *Устројство Светог архијерејског синода православне српске Митрополије карловачке потврђено највишим одлуком његовог царског и апостолског краљевског величанства од 8. новембра 1911. године*, Сремски Карловци, 1912; *Устав Светог синода у Књажевини Црној Гори*, Цетиње, 1904.

2) Видети, *Закон о црквеним властима источно православне цркве од 27. априла 1880. год.*, - са изменама и допунама од 26. априла, 1895. год., - 29. јуна, 1898. год., - 11. јануара, 1899. год., - 2. јануара, 1900. год., и - 30. новембра, 1910. год. Поред наведеног Закона на територији бивше Краљевине Србије и јужним областима примењивани су и *Закон о уређењу свештеничког стања од 31. децембра 1882. године*; *Закон о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакана источно-православне цркве у Краљевини Србији од 11. марта 1891. године са изменама и допунама од 30. новембра 1910. године* и *Закон о начину како ће се поступати кад оће да се граде нове цркве од 17. јуна 1863. године*, „Црквено законодавство Српске православне цркве“, свеска 77, књига прва, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1926, 43-119, 116-119, 120-132, 133-135.

Уставу Светог Синода из 1903. године дели се на Свети архијерејски сабор, Архијерејски синод и Духовни суд Патријаршије. Закон о црквеним властима Краљевине Србије од 27. априла 1890. године, укључујући и касније измене, проширује се на епархије у јужним крајевима. Окружни протојереји и намесници задржавају статус административних органа и право на плату из државног буџета. Уредбом је разрешен дужности администратор Карловачке митрополије.

Уређујући духовно судство, Уредба предвиђа преношење надлежности Великог духовног суда у Београду, Митрополитанско-црквеног савета Карловачке митрополије садржаног у акту о уређењу Митрополитанског-црквеног и народно-школског савета од 27. маја 1871. године и Великог црквеног суда изложеног у Уредби црквено просветне управе српско-православних епархија у Босни и Херцеговини од 1905. године, на Велики духовни суд Српске патријаршије.³⁾ Велики управни савет Патријаршије, који ће конституисати министар вера у споразуму са Сталним архијерејским синодом, преузима дотадашње послове Саборског одбора изложен у устројству Српског народног црквеног сабора од 14. маја 1871. године и Просветног савета из Уредбе црквено православне управе Српских православних митрополија у Босни и Херцеговини. Делокруг рада народно-школског Савета Митрополије Карловачке садржан у уређењу Митрополитско-црквеног и народно-школског Савета од 27. маја 1871. године преноси се на Министарство просвете. Чланови Митрополитско-црквеног и народно-школског Савета и Врховног Одбора Митрополије Карловачке, као и Великог управног и просветног савета за Босну и Херцеговину, разрешају се дужности.

Организацију врховног духовног судства Уредба решава изменом члана 79. Закона о црквеним властима којим је био уређен састав Великог духовног суда у Београду. Према новим решењима, Велики духовни суд Патријаршије чине председник и потпредседник из реда архијереја, девет редовних и девет почасних чланова, од којих по један архимандрит и по осам свештеника мирског реда. Челнике Великог духовног суда бира Архијерејски сабор на годину дана. Приликом избора редовних и почасних чланова мора се по-

3) Видети, Уређење митрополитско-црквеног и народно-школског савета, *Збирка уредаба у стварима српске православне народно-црквене автономije*, Нови Сад, 1897; *Уредба црквено-просветне управе српских православних епархија (митрополија) у Босни и Херцеговини са проведбеном наредбом*, Мостар, 1905.

штовати територијални паритет према коме од девет предвиђених четири треба да буду из Србије и епархија јужних крајева, два из Карловачке митрополије и по један из Босне и Херцеговине, Црне Горе и Далмације. Редовне и почасне чланове бира Архијерејски сабор и постављају се на три године краљевим указом на предлог министра вера. Великом духовном суду стављају се на располагање три секретара, три писара и потребан број званичника и служитеља. Када су у питању секретари предвиђено је да буду из Србије, Карловачке митрополије и Босне и Херцеговине. Секретари и писари имају статус државних чиновника и поставља их краљ указом на предлог министра вера и Архијерејског сабора.

Званичници и чиновници средишњих аутономних власти Карловачке митрополије и народно-црквених фондова из Сремских Карловаца стављају се на располагање министру вера, а школски референти министру просвете. Исти статус, односно стављање на располагање министру вера, предвиђен је и за чиновнике и званичнике средишњих призивних власти у Босни и Херцеговини. Комплетан црквено-просветни прирез епархија у Босни и Херцеговини скупљаће се и делити епархијским управама и просветним саветима за њихове потребе. Пренесене послове средишњих црквених и аутономних власти Карловачке митрополије и Цркве у Црној Гори и Босни и Херцеговини, Архијерејски сабор, Средишњи архијерејски синод и Велики духовни суд, решаваће на основу прописа којим је уређиван дотадашњи делокруг рада. Одредбе посебних закона и аутономних прописа противне Уредби стављене су ван снаге. Православне епархије, или њихови делови ван територије Краљевине СХС, задржаће организациони, јерархијски и материјални однос према Патријаршији на већ успостављен начин са митрополијама уједињеним у Српску Цркву. Ликвидација свих послова предвиђених Уредбом извршиће се у року од шест месеци од дана ступања на снагу.⁴⁾

Објављивање наведене Уредбе, која је правничком логиком стварала централне органе и без неопходних консултација урушавала оригиналне и кроз велику борбу створене аутономне и народним потребама примерене облике духовне власти, изазвало је значајно противљење у појединим крајевима. Понуђена решења

4) Уредба о централизацији управне и судске власти у Српској Патријаршији од 13. децембра 1920. год., са изменама и допунама од 12. јуна 1921. године, *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 13. од 20. јануара 1921. године.

протумачена су као очигледна намера да се целој Цркви наметне пракса уобичајена у Србији и да се постепеном и систематском централизацијом власт повери епископату и из управе црквеним пословима искључи народ, о чему један познати каноничар каже следеће: „Пошто је ово била крња уредба, са њом се много није постигло. Напротив, створила се конфузија јер се са чл. 6 и 12 очигледно ишло на то, да се Закон о црквеним властима, у својој последњој редакцији из 1910. године, који је донет за цркву у Србији, сада протегне на целу Српску цркву. По тој редакцији Закона о црквеним властима, сва власт била је сконцентрисана у рукама епископата, пошто су црквене општине укинуте, а епархијски савети нису били ни предвиђени, па је учествовање народа у црквеним пословима било сведено на минимум“.⁵⁾ Предмет оспоравања мање су били Сабор, Синод и Велики духовни суд као носиоци јерархијске, управне и духовне власти већ Управни савет Патријаршије, као орган за материјалне и световне послове. Правилно је процењивано да тело са недовољно прецизираним надлежностима, које чине патријарх као председник, четири члана Архијерејског синода, један старешина манастира, три свештеника, шест световњака и канцелар Патријаршије, неће успети да замени укинуте самоуправне органе у којима су лаици доносили готово све финансијске одлуке.⁶⁾ Посебна забринутост исказивана је према опредељењу да се школа измести из окриља Цркве и препусти на старање држави обавезној да штити равноправност свих вера.

Незадовољство Уредбом исказивано је у појединим местима Србије, широм територија које је обухватала Карловачка митрополија, али је врхунац достигло у Босни и Херцеговини. Одржавани су бројни скупови на којима је указивано да Министарство вера и епископи показују одлучност за доношење различитих уредаба и прописа без учешћа народа и свештенства. Неуважавајући историјска искуства и специфичности организације у појединим покрајинама, Архијерејски сабор је заузео становиште да представља једину законодавну и управну власт, не само у унутрашњим него и у спољним црквеним пословима. Следећи праксу Србије Министарство вера без консултација базе планира да укине епархијске савете и црквене општине као органе кроз које је своја ми-

5) Б. Гардашевић, „Организационо устројство и законодавство православне цркве између два светска рата“, у *Српска православна црква 1920-1970, споменица о 50-годишњици вастостављања Српске Патријаршије*, Београд, 1971, 47.

6) *Хришћански живот*, бр. 5, 1922, 334.

шљења и ставове износила лаичка структура Цркве. Настојећи да заштите своје интересе, епархијски савети и црквене општине из БиХ упутили су половином 1921. године специјалног представника у Београд чији задатак је био да у Министарству вера и пред надлежним црквеним органима укаже на незадовољство и затражи да се приликом доношења прописа обавезно уважавају специфичности Босне и Херцеговине. После доношења Уредбе више пута тражено је одржавање ликвидационе седнице Великог управног и просветног савета, али је то из Београда спречено. Уместо тражене седнице, из Београда су дошле комисије, које су однеле комплетну архиву и документацију.

Изражавајући незадовољство због таквог односа, сарајевска црквена општина заказала је и 2. априла 1922. године одржала скупштину на којој је усвојена резолуција од седам тачака. Већина тачака је слична и односи се на захтев за укидање и промену уредаба донетих без учешћа народа: спречити даље доношење прописа без саслушања ставова црквених општина; обезбедити изборни систем према коме ће народ и свештенство бирати чланове црквених одбора, епархијских и средишњих самоуправних тела; изабрати ново тело уместо Великог савета Српске патријаршије; саставити комисију стручњака са циљем да припреми законодавство уједињене Српске цркве и исплати дуг епархијама у БиХ одређен чланом 14. Уредбе о централизацији управне и судске власти.⁷⁾ Разматрајући Резолуцију на седници од 4. маја 1922. године, Епархијски савет у Сарајеву закључио је да се одржи заједничка конференција делегата свих епархијских савета у БиХ. Указано је на јасно уочљиву тенденцију да се посебним актима укине самоуправа црквених општина и епархија у БиХ и световњаци и свештеници потпуно искључе из управе Црквом. Резимирајући стање, усвојени су закључци од шест тачака у којима су уз мање измене и преформулације потврђени ставови сарајевске црквене општине. Затражено је сазивање Великог народног црквеног сабора на коме би се размотрила ситуација и утврдила начела за организовање верског уређења. Државном и црквеном руководству упућена је јасна порука да народ БиХ неће борбу, али да је спреман да је прихвати уколико се несмотреним потезима наметне и да ће поново активирати све

7) С. Љубибратић, *Нацрт Устава и самоуправно уређење Српске православне цркве*, Сарајево, 1925, 26.

потенцијале и искуство стечено током борбе за црквену самоуправу у Аустро-Угарској.

Договорена конференција српских православних епархијских управних и просвјетних савјета, црквених општина и свештеника Босне и Херцеговине одржана је у Сарајеву 3. децембра 1922. године. После конституисања и предаје пуномоћја упућен је телеграм краљу и краљици у коме су представници народа из БиХ изјавили лојалност суверену, али га и отворено упознали са разлозима окупљања. Подносећи реферат, који је касније усвојен као заједнички акт свих делегата, др Саво Љубибратић укратко је представио процес уједињења Српске цркве, указао на доношење првих уредаба и прецизно дефинисао намеру да се кроз централизацију пониште самоуправна права за чије озакоњење је народ БиХ деценијама водио борбу са страном влашћу. После дискусије изабран је Извршни одбор и донета резолуција из које се по значају издвајају прве две тачке: „1. Конференција не одобрава рад Архијерејског сабора у израђивању нацрта за уређење Српске цркве, јер је без учествовања народа и свештенства и осуђује сваку тежњу и покушај да се народу (свештенству и свјетовњацима) ускрате или умање досадашња права, била она законима загарантована или традицијом освјештана; 2. Одобрава се досадашњи посебан рад појединих Епархијских савјета и Црквених Општина у томе правцу и усвајају се идеје и начела, истакнута у њиховим представкама и резолуцијама“.⁸⁾ Пробуђена енергија народа и усвајане резолуције нису дали очекиване резултате, јер је процес централизације власти и њено преношење на јерархијске органе настављено уз стално гушење отпора уз помоћ државних органа.

УРЕДБА О СВЕТОМ АРХИЈЕРЕЈСКОМ САБОРУ И СВЕТОМ АРХИЈЕРЕЈСКОМ СИНОДУ СПЦ

Уредба о Светом архијерејском сабору и Светом архијерејском синоду Српске православне цркве донета је 14. децембра 1920. године, односно један дан после Уредбе о централизацији управне и судске власти у Српској Патријаршији.⁹⁾ Српска православна црква

8) Исто, 40-41.

9) Ради се о опширном акту, који се састоји из Општих одредаба (од 1. до 11. члана); Првог дела – састав Архијерејског сабора и Архијерејског синода (од 12. до 15. члана); Другог дела – делокруг рада Архијерејског сабора и Архијерејског синода (16. и 17. члан) и Трећег дела – Пословни ред Архијерејског сабора и Архијерејског синода (од

је аутокефална и не зависи од било које друге Цркве, али одржава догматско јединство са Васељенском патријаршијом. Поглавар Српске православне цркве је патријарх. Свети архијерејски сабор је највише јерархијско представништво и власт у пословима вере, богослужења, црквеног поретка и унутрашње управе Цркве. Највиша извршна, управна и надзорна црквену власт је Свети архијерејски синод под председништвом патријарха. Уредбе и начелне одлуке за целу Цркву, наведени органи доносе увек са знањем и учешћем патријарха, уз обавезу да одлуке усвојене у његовом одсуству због хитности накнадно буду поднете на одобрење. Пуноважне саборске и синодске одлуке, укључујући и оне донете простом већином гласова, обавезне су за председника и чланове тих тела. Уколико се упразни трон, патријарха замењује Синод, који о томе обавештава епископе и државне власти. Током таквог стања обављају се само текући послови без могућности доношења канонског законодавства и вршења реорганизације Цркве. Обављајући поверене послове Сабор и Синод руководе се догматским учењем, основним прописима православне цркве и својим уредбама и начелним одлукама. Саборске и синодске одлуке канонско-црквене природе у вези са вером, богослужењем, црквеним поретком и унутрашњом управом аутоматски су извршне, док акти спољне природе такав статус добијају када их одобри Министарски савет на предлог министра вера. Поверене послове наведени органи врше непосредно или преко подручних органа, односно епископа или тела и лица које установе и поставе за поједине области црквеног живота.

Сабор сачињавају патријарх као председник и сви епархијски архијереји. Уколико је место патријарха упражњено дужност председавајућег обавља по посвећењу најстарији митрополит или епископ, члан Синода. Архијерејски синод у састав укључује па-

18. до 31. члана). Овој уредби претходила је Привремена уредбу о Српској Патријаршији, коју је Влада озаконила 23. октобра 1920. године. Уредба има укупно пет чланова и на почетку се утврђује да је патријарх поглавар целокупне православне цркве и да стоји на челу Српске Патријаршије. Свети архијерејски синод, под председништвом патријарха, представља највишу извршну (управна и надзорна) власт. Састоји се од четири епископа и два заменика изабрана од Светог архијерејског сабора. Законодавна власт у пословима који се тичу поретка и унутрашњег живота цркве припада Светом архијерејском сабору. Највише јерархијско представништво сачињавају сви архијереји под председништвом патријарха. Дужност је Светог архијерејског сабора да одржи најмање једно заседање годишње. Предвиђено је да се посебном уредбом дефинише састав, надлежности и пословни ред Светог архијерејског синода и Светог аријерејског сабора. Привремена уредба о Српској Патријаршији, *Службене новине*, бр. 238 од 27. октобра 1920. године.

тријарха као председника, четири епископа – редовни чланови и два у својству заменика. Избор свих чланова врши Сабор на две године, с тим да заменици обављају дужност редовних у случају њихове привремене или трајне спречености. Канцеларијама централних црквених тела руководи канцелар Српске патријаршије, који је и шеф административног персонала. Канцелар присуствује седницама Сабора и Синода са правом објашњавања и даје упутства секретару приликом израде записника са заседања свих тела. Бира га Сабор, а поставља краљ указом на предлог министра вера. Државни је чиновник са платом и осталим припадностима утврђеним за чланове Државног савета. Уклањање са положаја је могуће само уколико пресудом редовних судова буде лишен службе или по посебној одлуци Светог архијерејског сабора. Стручна свештена и световна лица православне вере, која се одликују добром вером, познавањем науке и примерним животом, могу бити позвана на седнице Сабора и Синода.

Утврђујући делокруг рада, Уредба прецизира да Архијерејски сабор доноси уредбе за целу Цркву у вези са црквеним учењем, свештенодејством, духовним дисциплинским споровима и унутрашњом управом Цркве. Наведене надлежности разврстане су у тридесет две тачке: објашњава право црквено учење и бори се против кривоверја; уређује унутрашњу и спољну мисију Цркве; одлучује о књигама по којим се може предавати хришћанска наука и васпитање у школама; прописује квалификације кандидата за све редовне и ванредне црквене службе; уређује заводе и установе за спремање свештеника; договара се са Министарством вера уколико се богословије издржавају државним средствима; регулише сва обредна питања; уређује заводе за израду живописа, црквених предмета и свећа; расуђује о проглашењу светих и прописује начин поштовања реликвија; тумачи законске и опште црквене прописе; даје објашњења у спорним брачним питањима; прописује дисциплинске уредбе; уређује живот манастирског монаштва; формира своје и органе Синода; даје смернице за исповедничку службу; одређује број и опсег парохија и одлучује о уздизању епархија на ступањ митрополија; доноси решења о оснивању и укидању манастира; предузима мере за редовно исплаћивање свештеника и црквених службеника; оснива домове за сирочад и незбринуту децу свештеника; сарађује у поступку доношења закона у вези са Црквом и свештенством; доприноси правилном уређењу односа између Цркве и државе; бира достојна лица за епископе; утврђује број потребних

викарних епископа и врши њихов избор; предлаже уредбу за избор српског патријарха; бира чланове Великог духовног суда; даје чин архимандрита и напрсни крст; води надзор над радом Синода; одобрава годишње рачуне централних тела; располаже приходима црквеног фонда; контролише рачун фонда за издржавање удовица и деце умрлих свештеника; одобрава коришћење манастирске имовине у јужним крајевима; уређује свој пословник и разматра годишњи извештај Великог духовног суда. Тачком тридесет два судске надлежности Светог архијерејског сабора подељене су на прву и другу инстанцу. Неспоразуме између архијереја и Синода, архијереја и патријарха, као и канонске кривице патријарха, Свети архијерејски сабор суди у првој и последњој инстанци. Другој и последњој инстанци припадају размирице између архијереја, канонске кривице епископа, брачни спорови краља и краљевског дома и сви предмети по којима је у претходној инстанци судио Свети архијерејски синод.

Архијерејски синод врши највиши канонски надзор и врховну управу над црквеним поретком и укупним унутрашњим животом Цркве и издаје потребне наредбе и одлуке непосредно или преко својих органа. Наведене надлежности рашчлањене су на тридесет пет тачака: одржава догматско и канонско јединство са Васељенском патријаршијом и свим православним црквама; чува и брани чистоту учења православне цркве о вери и моралу и сузбија крива учења, предрасуде и лоше обичаје; шири православну веру и руководи пословима спољне мисије Цркве; стара се за зближавање и уједињење хришћанских цркава; оцењује и награђује учбенике веронауке у школама, као и оне који се користе у богословијама; брине се за рад установа за спремање и васпитање кандидата за све црквене службе; бира и предлаже наставничко особље у богословијама у складу са законом; договара се са Министарством вера о особљу завода финансираних из буџетских средстава; врши највиши надзор над веронаучним и проповедничким радом свештеника; унапређује црквену књижевност и награђује писце; управља званичним листом Српске патријаршије и другим синодским издањима; руководи пословима у вези са преводима Светог писма и дела светих отаца; захтева најтачније извршавање светих тајни и одржава једнообразност црквених обреда; припрема реформу богослужења и календара; оцењује богословске књиге и њихове преводе; даје сагласност на црквени живопис; издаје одобрење за изградњу храмова и манастира у складу са предвиђеним стилем; даје упут-

ства за израду црквених предмета и одежа; уводи једнообразност у црквено појање и усавршава црквену музику; предузима мере ради правилног чувања светих моштију; подстиче црквену уметност и чува историјске споменике и старине; усавршава пастирски рад у парохији; врши врховни надзор над духовним напретком манастира; штити светињу брака и сузбија незаконите брачне заједнице; врши надзор над радом архијереја и канцеларијом Сабора и Синода; духовно надзире војне и свештенике у затворима; спроводи врховну управну власт над црквама, манастирима, епископијама и њиховим имањима; даје чин протопрезвитера и игумана на предлог епископа; управља црквеним фондовима и завештањима побожних хришћана; решава жалбе против регулације распореда парохија; настоји да се односи Цркве и државе и између конфесија одржавају у складу са законом и без штете по интересе СПЦ; припрема дневни ред, спрема предлоге за Архијерејски сабор и извршава донете одлуке; образује секције од стручних духовних и световних лица, бира своје чиновнике и формира органе; доноси пословник о раду, одобрава правила постојећих и нових свештеничких и монашких удружења и проучава годишњи извештај о целокупном раду Великог духовног суда и прослеђује га Архијерејском сабору. Према тачки тридесет пет Архијерејски синод суди у првој инстанци међусобне размирице архијереја, канонске кривице епископа, брачне спорове краља и краљевског дома, дисциплинске кривице својих органа и пресуђује њихове неспоразуме.

Архијерејски сабор је обавезан да једном годишње одржи редовно заседање. Уколико неодложни послови то захтевају Сабор се може састајати и више пута у години, а до заседања може доћи и на захтев патријарха, Синода и уз образложен предлог шест архијереја. Сабор сазива патријарх у договору са Синодом уз обавезу да извести и министра вера. Патријарх отвара и затвара Сабор, председава током рада, руководи расправама и проглашава донете одлуке. Чланови Сабора дужни су да присуствују заседањима, али је изостанак могућ уколико се ради о заиста оправданим разлозима. Дневни ред заседања утврђује Архијерејски сабор. Уколико Сабор суди о питању које је покренуо неки од чланова, његова је дужност да тој седници не присуствује.

Пуноважне одлуке Сабор доноси у присуству 2/3 свих епископа који су у животу и под условом да се позитивно изјасни проста (надполовична) већина учесника у гласању. Подједнак број гласова подразумева усвајање одлуке оне стране за коју је гласао патри-

јарх. Избор епископа треба да буде једногласан, с тим да супротни захтеви подразумевају тајно гласање. Уколико ни један кандидат не добије апсолутну већину, даљи избор врши се између два кандидата са највише добијених гласова, уз поштовање правила да у случају подељености патријарх има два гласа. Најмлађи по посвећењу епископ увек први гласа. Седнице Сабора у принципу нису јавне, а приликом избора нових епископа право учешћа имају само архијереји. Записник о свакој седници Сабора и Синода потписују председник, сви присутни чланови и канцелар. Преписи одлука Сабора и Синода оверавају се потписом патријарха, канцелара и утврђују прописаним печатом. Сабор и Синод имају печате на којима се око црквеног грба у средини уписује назив. Уредба предвиђа накнадно доношење пословника о раду Архијерејског синода, који ће одобрити Сабор.

Уредба гарантује традиционална права патријарху као врховном поглавару Српске православне цркве. Његова је дужност да представља Српску цркву према осталим православним аутокефалним црквама. Приликом одржавања црквених и државних свечаности и на јавним скуповима иступа у име Цркве као целине. Врховни поглавар посвећује епископе према устаљеним канонима и освећује миро за целу Цркву. Уколико епископи имају потребу за одсуством, одобрење за боравак изван територије епархије даје патријарх. Приликом избора новог владара, патријарху припада част да миропомаже и крунише краља. Главне обреде за краља и краљевски дом врши лично патријарх или посебно овлашћено лице. Врховни поглавар као знак одличја носи белу панакамилавку са крстом. Епископи и свештеници помињу име патријарха на богослужењима у свим црквама. Дужност је свих да га ословљавају са „Свјатејши“ и „Светост“.¹⁰⁾

* * *

Процењујући да Црква није у могућности да самостално реше велике разлике између покрајинских делова уједињених у Патријаршију, држава је преузела иницијативу и преко Министарства вера утицала на формирање органа, обим њихових овлашћења и снагом ауторитета наметала договорена решења. Појачано ангажо-

10) Уредба о Светом Архијерејском Сабору и Светом Архијерејском Синоду Српске Православне Цркве, *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 18 од 26. јануара 1921. године.

вање државе у тој области може се објаснити и чињеницом да је већ тада било извесно да ће се у нови Устав уградити ставови из Крфске декларације и опредељења из Прокламације регента Александра о равноправности признатих вера. Имајући то у виду, постају јасније одредбе из прве уредбе по којој држава разрешава дужности администратора и чланове највиших тела успостављених у Карловачкој митрополији и Босни и Херцеговини. Велики управни савет Патријаршије конституише министар вера у споразуму са Сталним архијерејским синодом, а редовни и почасни чланови Великог духовног суда постављају се краљевим указом на предлог министра вера. Секретарима и писарима највише духовне власти утврђен је статус државних чиновника и предвиђено постављање краљевим указом на предлог министра вера. Дајући овлашћење министрима вера и просвете да преузму чиновнике и просветне референте аутономних тела Карловачке митрополије и средишњих призивних власти у Босни и Херцеговини, држава је постала саучесник у разградњи органа формираних под страном влашћу.

Утицај и мешање са стране још више су дошли до изражаја у другој уредби којом је држава на одређен начин ушла у канонску материју уређујући организацију и надлежности Светог архијерејског сабора и Синода као највиших јерархијских и извршно-надзорних црквених власти. Одлуке Сабора и Синода у предметима спољне природе постају извршне после одобрења Министарског савета до кога долази на предлог министра вера. Канцелара Патријаршије, као шефа административног апарата централних тела и особу са правом да присуствује седницама оба органа бира Сабор, а поставља краљ указом на предлог министра вера. Државни је чиновник по положају са правом на плату и друге привилегије предвиђене за чланове Државног савета. Уредба је утврдила и обавезу Цркве да о заседању Архијерејског сабора обавезно извести министра вера.

Директан утицај на црквене послове имала је и даља примена Закона о црквеним властима источно православне вере из 1890. године, којим је уређиван положај државне Цркве у тадашњој Краљевини Србији. Значајан број одредаба тог Закона стављен је ван снаге или преформулисан, али су задржани делови о окружним протопресвитерима, среским намесницима, као и комплетно поглавље о делокругу рада парохијских свештеника, капелана и ђакона. Настављена је примена чланова о организацији манастира, структури манастирског живота, положају имовине, као и овлашћењима

архимандрита, игумана и јеромонаха. Поглавље о епархијским духовним судовима, укључујући састав, начин рада и надлежности, задржано је у целости. Делови закона о кривицама свештених лица и казнама нису мењани, из чега произлази њихова примена у Србији и јужним крајевима, као и закључак да су представљали полазну основу за вођење поступка и изрицање казни и у осталим деловима државе.

Донете уредбе важиле су за целу Српску православну цркву, али њима није било могуће потпуно елиминисати постојеће регионалне и покрајинске разлике. Усвајајући различите прописе, државни органи су очекивали да чврсти канонски поредак својом унутрашњом логиком и протек времена делују у правцу потирања неједнакости и уједначавања праксе. Отпор народа и нижег свештенства неспремног да изгуби утицај на црквене послове, успешно је неутралисан позивањем на више циљеве и сталним указивањем на потребу народног јединства. Сложене друштвено-политичке околности и потреба ефикасног решавања бројних и важних питања у вези са успостављањем планиране организације Цркве, оправдавају утицај државе, али то не искључује и оцену да је владајућа елита користила везаност епископата за државу и његову неспремност да прихвати наговештени уставни положај, ради успостављања што чвршће контроле над Српском православном црквом.

Литература

- Гардашевић, Благота, „Организационо устројство и законодавство православне цркве између два светска рата“, у *Српска православна црква 1920-1970, споменица о 50-годишњици васпостављања Српске Патријаршије*, Београд, 1971.
- Закон о начину како ће се поступати кад оће да се граде нове цркве од 17. јуна 1863. године, *Црквено законодавство Српске православне цркве*, свеска 77, књига прва, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1926.
- Закон о уређењу свештеничког стања од 31. децембра 1882. године, *Црквено законодавство Српске православне цркве*, свеска 77, књига прва, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1926.
- Закон о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакона источно-православне цркве у Краљевини Србији од 11. марта 1891. године са изменама и допунама од 30. новембра 1910. године, *Црквено законодавство Српске православне цркве*, свеска 77, књига прва, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1926.

- Закон о црквеним властима источно православне цркве од 27. априла 1980. год., - са изменама и допунама од 26. априла, 1895. год., - 29. јуна, 1898. год., - 11. јануара, 1899. год., - 2. јануара, 1900. год., и - 30. новембра, 1910. год, *Црквено законодавство Српске православне цркве*, свеска 77, књига прва, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1926.
- Љубибратић, Саво, *Нацрт Устава и самоуправно уређење Српске православне цркве*, Сарајево, 1925.
- Привремена уредба о Српској Патријаршији, *Службене новине*, бр. 238 од 27. октобра 1920. године.
- Уредба о Светом Архијерејском Сабору и Светом Архијерејском Синоду Српске Православне Цркве, *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 18 од 26. јануара 1921. године.
- Уредба о централизацији управне и судске власти у Српској Патријаршији од 13. децембра 1920. год., са изменама и допунама од 12. јуна 1921. године, *Службене новине Краљевине СХС*, бр. 13. од 20. јануара 1921. године.
- *Уредба црквено-просвјетне управе српских православних епархија (митрополија) у Босни и Херцеговини са provedбеном наредбом*, Мостар, 1905.
- Уређење митрополитско-црквеног и народно-школског савета, *Збирка уредаба у стварима српске православне народно-црквене автономije*, Нови Сад, 1897.
- *Устав Светог синода у Књажевини Црној Гори, Цетиње*, 1904.
- *Устројство Светог архијерејског синода православне српске Митрополије карловачке потврђено највишом одлуком његовог царског и апостолског краљевског величанства од 8. новембра 1911. године*, Сремски Карловци, 1912.
- *Хришћански живот*, бр. 5, 1922.

Dragan Novakovic

**ESTABLISHING ORGANIZATIONAL UNITY
OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN 1920**

Resume

The complex process of establishing organizational unity of the Serbian Orthodox Church after the unification and restoration of the Patriarchate has been presented. Properly concluding that the Church could not form the central bodies independently in due time and thus remove the previously established differences between provincial churches in a canonical way, the state authorities centralized the administrative and judicial authority in the Patriarchate through two regulations and determined the formation and responsibilities of the Holy Assembly of Bishops and the Synod. The efficiency of the state authorities arose also from the implied constitutional provisions, according to which the recognized religions were guaranteed equality, based on previously adopted and issued documents. The unwillingness of the people in some parts of the state to give up the autonomous rights acquired under foreign rule, was successfully neutralized by reference to the higher goals and concerted action of the state and church authorities. Using the cooperativeness of the episcopate that decided not to accept the changes which led to the loss of the constitutional status of the Church, the State was gradually establishing control over various aspects of church life. State control mechanisms were often on the verge of violation of canonical order, but this assessment should be considered in light of the fact that the Church successfully overcome difficulties, established organization and formed bodies capable to lead it in its entirety and take responsibility for carrying out the mission and acting under new conditions.

Key words: Serbian Orthodox Church, regulation, State, establishment of unity, Assembly, Synod.